

Тетяна ЩЕРБАКОВА,
практичний психолог Шепетівського ЦНТТУМ

Роль фахівця психологічної служби в позашкільній освіті

1. Незамінна роль психологічних служб у позашкільній освіті в Україні

Система позашкільної освіти в Україні відіграє важливу роль у всебічному розвитку дітей та підлітків, сприяючи розкриттю їхніх творчих здібностей, талантів та соціальних навичок [1]. На тлі цього, психологічні служби є невід'ємною складовою забезпечення психічного здоров'я та благополуччя учнів у цій системі, сприяючи їхньому повноцінному особистісному зростанню [1]. Психічне благополуччя розглядається не лише як відсутність захворювань, а як стан, що дозволяє учням успішно функціонувати в усіх аспектах їхнього життя, включаючи позашкільні заняття.

Україна зіткнулася зі значними викликами, включаючи триваючу війну та наслідки пандемії COVID-19, які глибоко вплинули на соціально-психологічний стан дітей [2]. Ці події призвели до зростання тривожності, страху, агресії, апатії та труднощів з концентрацією та навчанням серед учнів [2]. Відповідно, в усіх освітніх закладах, включаючи позашкільні, зросла потреба у кваліфікованій соціально-психологічній підтримці. Розуміння специфічних проявів цих психологічних викликів є необхідним для розробки ефективних стратегій підтримки в контексті позашкільної освіти.

2. Організація та впровадження психологічного супроводу в позашкільних закладах

Психологічний супровід у позашкільній освіті вимагає системного та інтегрованого підходу, що залучає різних зацікавлених сторін [3].

Ключовим організаційним елементом є створення сприятливого середовища, яке б забезпечувало позитивну та психологічно безпечну атмосферу в позашкільних групах та заходах [4]. Відчуття безпеки та приналежності є основоположним для активної участі учнів у позашкільних заняттях та отримання користі від психологічної підтримки. Коли діти почуваються в безпеці та прийнятими, вони з більшою ймовірністю будуть активно брати участь, висловлювати свої почуття та звертатися за допомогою, коли це необхідно.

Важливе значення має співпраця та комунікація шляхом налагодження ефективної взаємодії між гуртківцями, батьками, педагогами та психологічною службою [5]. Відкриті канали комунікації забезпечують своєчасне реагування на проблеми та ефективну координацію підтримки. Регулярна комунікація сприяє ранньому виявленню проблем та дозволяє застосовувати узгоджений підхід до підтримки благополуччя гуртківця.

Підтримка повинна бути індивідуалізованою, враховуючи унікальні потреби та характеристики кожного учня, його інтереси, здібності й таланти [4]. Визнання різноманітності учнів у позашкільних закладах є вирішальним для надання релевантної та ефективної підтримки. Учні беруть участь у позашкільних заняттях на основі своїх індивідуальних

інтересів і талантів, тому психологічна підтримка повинна бути чутливою до цих індивідуальних відмінностей.

Використання групової роботи, тренінгів та інших колективних заходів сприяє соціальній взаємодії, розвитку навичок подолання труднощів та формуванню стійкості [1]. Групові заняття можуть забезпечити відчуття спільності та обміну досвідом, полегшуючи взаємну підтримку та розвиток соціальних навичок. Позашкільні заняття часто передбачають групову участь, що робить групову психологічну підтримку природним та ефективним підходом.

Надання психолого-педагогічної підтримки вчителям через консультації, семінари та практикуми із психологічних аспектів розвитку, навчання та виховання є важливим елементом системи [1]. Оснащення педагогів психологічними знаннями підвищує їхню здатність підтримувати благополуччя гуртківців у повсякденній взаємодії. Керівники гуртків у позашкільних закладах мають тісні стосунки з вихованцями та можуть відігравати істотну роль у виявленні потреб та наданні первинної підтримки.

Залучення батьків до процесу психологічної підтримки через консультації, інформаційні сесії та залучення до заходів забезпечує узгодженість зусиль [1]. Спільний підхід із залученням батьків забезпечує послідовність і підсилює зусилля з підтримки вдома. Батьки є ключовими партнерами у розвитку дитини, їхнє розуміння та залучення є вирішальними для ефективності психологічної підтримки.

3. Подолання викликів сучасності: війна та пандемія

Війна в Україні спричинила широкомасштабний стрес, травми та почуття незахищеності серед дітей, що проявляється у страху перед звуками, апатії, агресії і тривожності [2]. Позашкільні заняття можуть стати важливим джерелом стабільності для дітей, які постраждали від війни, надаючи простір для відволікання та емоційної підтримки [7]. У часи кризи підтримка рутини та пропонування позитивних виходів є життєво важливими для психічного благополуччя дітей. Позашкільні заняття можуть виконувати цю роль.

Поширеними психологічними наслідками є проблеми зі сном, страх перед воєнними подразниками, гіперпильність, нав'язливі спогади та регрес до ранньої поведінки [8]. Діти можуть проявляти тривогу щодо майбутнього, порушення сну, нічні кошмари та труднощі з пам'яттю та концентрацією [2]. Поширеними є травматичні переживання, такі як розлука з близькими, переміщення, обстріли та втрата дому [2]. Різні травматичні переживання можуть призвести до різних психологічних реакцій, що вимагає індивідуальних підходів до втручання.

Пандемія COVID-19 та пов'язані з нею обмеження також значно вплинули на психічне здоров'я дітей, спричинивши почуття депресії, тривоги, стресу та самотності [9]. Соціаль-

на ізоляція та порушення режиму дня під час пандемії можуть мати довгострокові наслідки для соціально-емоційного розвитку дітей, які позашкільні заняття можуть допомогти подолати. Повторне залучення до соціальних заходів та структурованого середовища допоможе дітям відновити соціальні навички та подолати почуття ізоляції. Збільшення часу, проведеного в ізоляції, зменшення фізичної активності та труднощі з онлайн-навчанням сприяли цим проблемам [10]. Діти могли відчувати страх, невпевненість та гнів через ізоляцію та зміни у навчальному середовищі [9].

Поєднання стресорів, пов'язаних з війною та пандемією, може посилити наявні проблеми з психічним здоров'ям та створити нові [11]. Сукупний вплив цих криз вимагає особливо чутливого та комплексного підходу до соціально-психологічної підтримки. Діти стикаються з багатьма рівнями труднощів, і їхнє психологічне благополуччя потребує ретельної уваги до взаємодії цих стресорів. У поточному контексті виникають труднощі у встановленні та підтримці довірливих стосунків з дітьми [12], знижується частота звернень за консультаціями [12] та зростають труднощі у доступі до учнів [12].

4. Успішні практики та приклади в позашкільних закладах

Існують приклади ефективних ініціатив, що реалізуються в позашкільних закладах України. Серед них – психологічні хаби в центрах дитячої творчості, які забезпечують емоційну розрядку та неформальні консультації [13], а також програми, що поєднують спорт та психоемоційну підтримку [13]. Проводяться тематичні тренінги та психологічні ігри, спрямовані на командоутворення, розвиток когнітивних навичок та творчості [14]. Здійснюються заходи з формування толерантності, запобігання насильству та підвищення обізнаності про права дитини [14]. Надається психологічна підтримка дітям із сімей, які постраждали внаслідок війни, та внутрішньо переміщеним особам [14]. Реалізуються програми з профілактики та протидії булінгу [14], а також психологічний супровід під час карантину та пандемії COVID-19 [14]. Розвиваються програми з розвитку емоційного інтелекту [13] та використовуються арт-терапія, тілесно-орієнтовані практики, майндфулнес та щоденники емоцій [13], а також казкотерапія [13].

Комплексна психологічна служба повинна піклуватися про благополуччя всіх зацікавлених сторін в освітньому процесі, щоб створити справді сприятливе середовище. Існують також практики, спрямовані на подолання нервової напруги, тривожності та страхів у дітей з особливими освітніми потребами [15], та корекційні заняття з питань агресивності у молодшому шкільному віці [15]. Використання психологічних хабів «Безпечний простір» у позашкільних закладах для емоційної розрядки та групових занять з емоційного інтелекту є ще одним успішним прикладом [13].

5. Підтримка психологічного благополуччя в позашкільній освіті.

Психологічна служба відіграє важливу роль у позашкільній освіті, особливо в контексті сучасних викликів, таких як війна та пандемія. Їхні обов'язки є різноманітними та включають діагностику, консультування, профілактику, корекцію та співпрацю з усіма учасниками освітнього процесу. Сучасні реалії значно вплинули на психічне здоров'я дітей, що зумовлює необхідність адаптації методів роботи та впровадження травма-інформованих практик. Для забезпечення цілісного розвитку та благополуччя українських дітей в умовах триваючих викликів надзвичайно важлива постійна та посилена психологічна підтримка в позашкільній освіті.

Використані джерела

1. Кваліфікаційна характеристика. Практичний психолог, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/E09AC9E>
2. Страх звуків, апатія, агресія: які наслідки війни помітні у дітей? Опитування, дата звернення: 20.03.2025, <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/27/253094/>
3. Організація психологічного супроводу навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах - ОЦПО та РТМ, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/F48e386>
4. Посадова інструкція, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/7786cd7>
5. Психолог у позашкільному навчальному закладі, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/3a91478>
6. Соціально-педагогічні умови роботи з дітьми різних вікових категорій у позашкільному закладі // дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/A297994>
7. Позашкільна освіта в умовах воєнного стану: безпечне освітнє середовище як складова внутрішньої системи забезпечення якості освіти, дата звернення: 20.03.2025, <https://sqe.gov.ua/pozashkilna-osvita-v-umovakh-voennogo/>
8. Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам, дата звернення: 20.03.2025, https://spilnoteka.org/wp-content/uploads/2023/06/mentalne-zdorovya-ditej-pid-chas-vijny_print.pdf
9. COVID-19: Як пандемія і карантин впливають на психічне здоров'я - Суспільне, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/4e7D044>
10. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків - Cedoss, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/0D4AA67>
11. Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому просторі - ХНПУ, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/6f694F9>
12. Психологічна служба у школах: вплив повномасштабної війни, дата звернення: 20.03.2025, https://prosvitcenter.org/wp-content/uploads/2024/02/2final_prosvit_ps.pdf
13. Ментальне здоров'я в позашкільній освіті - Яготинський БДЮТ, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/6A687B7>
14. План роботи практичного психолога в позашкільному закладі - На Урок, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/8d9514C>
15. Кращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми - Інститут модернізації змісту освіти, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/Fd5330B>
16. Психологічна служба у школах: вплив повномасштабної війни - Cedoss, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/D436954>
17. Проблеми психологічної служби закладів загальної середньої освіти та пропозиції щодо їх розв'язання - Освітній омбудсмен України, дата звернення: 20.03.2025, <https://salo.li/8ef0402>